

VEZMĚME DĚTI VEN

DEN PRÁZDNÝCH TŘÍD

17. června 2016

Den prázdných tříd je nezávislá spontánní iniciativa, která vznikla v roce 2012 ve Velké Británii. Centrum ekologických aktivit „Žródła“ (CEA „Žródła“) přeneslo v roce 2015 tento svátek na polské území a v letošním roce CEA „Žródła“ společně s organizacemi Sluňákov – centrum ekologických aktivit města Olomouce, Daphne – Institut aplikované ekologie a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület povzbuzují školy v Polsku, v České republice, na Slovensku a v Maďarsku ke společnému slavení tohoto výjimečného dne, v němž děti a mládež společně se svými učiteli opouští třídy a vycházejí se učit do přírody.

Koncepce a zpracování: Gosia Świderek
Texty: Marta Karbowskiak, Gosia Świderek,
Karolina Baranowska, Agnieszka Gaszyńska
Překlad z polštiny: Světlana Vránová
Grafický design a sazba: Piotr Świderek
Kresba: Magdalena Krzywkowska
Fotografie: Gosia Świderek, Kasia Mateja,
Agnieszka Gaszyńska

V publikaci byly použity úryvky z publikace „W dziką stronę. Rozmowy o edukacji w przyrodzie“ („Na divokou stranu. Rozhovory o vzdělávání v přírodě“), vyd. ODE Źródła, Łódź 2016

Zdroje her:

Netopýr a mŭra, Přírodní orchestr, Duše stromu – Games for Nature, Environmental education through the eyes of young people, 2010
Sedmisměrné vrše, Strážci stromů – Chris Holland, I love my World, 2009/2012
Zdvojování – Joseph Bharat Cornell, Sharing Nature: Nature Awareness Activities for All Ages, 2015
Ostatní hry pocházejí z archivu Centra ekologických aktivit „Źródła“

Vydavatel:
Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła“
ul. Zielona 27, 90–602 Łódź, Polsko
www.zrodla.org

Łódź 2016
ISBN 978-83-64595-10-3

Tato práce je dostupná podle licence Creative Commons „Přiznání autorství – Nekomerční využití – Bez odvozených děl 4.0“

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Obsah knihy může být volně kopírován a šířen pro nekomerční účely, za předpokladu, že bude uveden zdroj a autor.

Centrum ekologických aktivit „Źródła“ –
Polsko

Magyar Környezeti Nevelési
Egyesület – Maďarsko

DAPHNE – Inštitút aplikovanej
ekológie – Slovensko

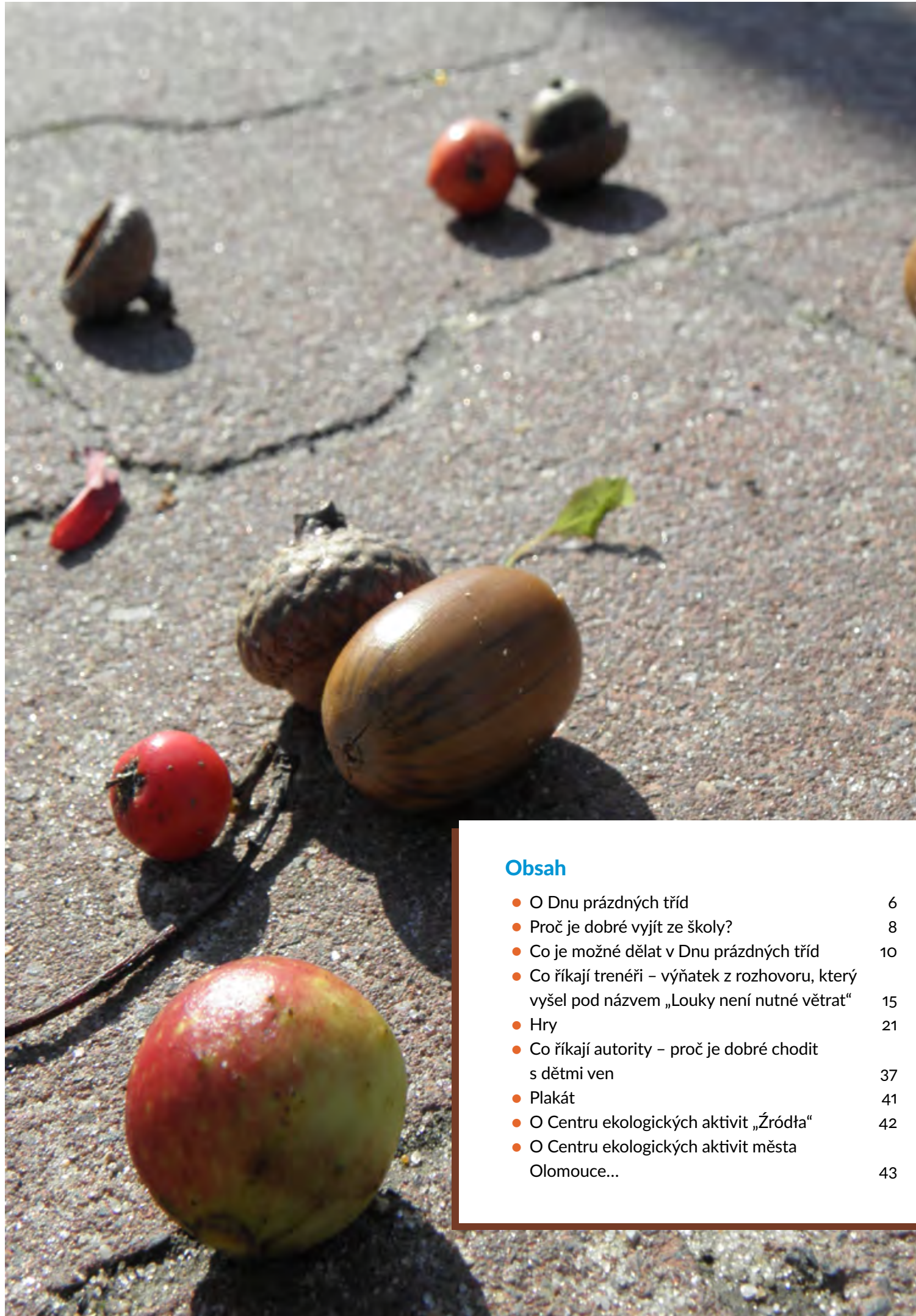

Sluňákov

Sluňákov – centrum ekologických
aktivit města Olomouce – Česká republika

The project „Visegrad – into the wild“
is financed by International Visegrad Fund
(Standard Grant No. 21520412)

Obsah

● O Dnu prázdných tříd	6
● Proč je dobré vyjít ze školy?	8
● Co je možné dělat v Dnu prázdných tříd	10
● Co říkají trenéři – výňatek z rozhovoru, který vyšel pod názvem „Louky není nutné větrat“	15
● Hry	21
● Co říkají autority – proč je dobré chodit s dětmi ven	37
● Plakát	41
● O Centru ekologických aktivit „Žrůdla“	42
● O Centru ekologických aktivit města Olomouce...	43

A group of children are in a field of tall grass and wildflowers. One child in a blue hoodie is standing and looking down, while others are sitting or kneeling in the grass. The scene is outdoors with trees in the background.

O DNU PRÁZD- NÝCH TŘÍD

Tento den bychom mohli nazvat různě: Den inspirativních vycházek, Den objevování lesa, Den odpočinku na louce, Den her v parku – podle toho, jaký nápad na jeho strávení učitelé a jejich žáci najdou. Dostal však jiný název: je to **Den prázdných tříd**. Jde o výjimečný mezinárodní svátek vzdělávání na čerstvém vzduchu a slavíme jej každoročně třetí pátek v červnu.

Svátek zavedla v roce 2012 skupina londýnských učitelů a jeho název dokonale a jasně odráží, co je jeho cílem: zajistit, aby se třídy vyprázdnily. Motivovat učitele, aby během tohoto dne alespoň jednu vyučovací hodinu strávili se svými žáky mimo školní budovu. To vše s cílem podpořit venkovní vzdělávání – pravděpodobně nejoblíbenější formu vzdělávání na světě.

Troufám si tvrdit, že třída není pouze místnost. Je to také stav mysli. Třídy jsou plné neviditelných hranic. Nejzřetelnější vede tam, kde končí stůl učitele a začínají lavice žáků. Ta představuje bariéru mezi vyučujícími a žáky. Mnoho hranic ale probíhá také mezi samotnými žáky: vzorní žáci a pěťkaři; ti populární, sebejistí a ti z „druhé ligy“, s nimiž nikdo nechce sedět; přemýšlivé intelektuální typy a sportovci; krasavci a ti méně atraktivní... Všechny tyto hranice mají významný vliv na každodenní školní realitu – určují chování, způsob komunikace, zanechávají trvalé otisky v psychice žáků.

Den prázdných tříd je příležitostí ke zrušení těchto bariér. V přírodě může každé dítě vyjít ze své úzké přihrádky a učitel dostává výjimečnou příležitost podívat se na své žáky novými očima. Využijme té příležitosti! Dejme dětem manévrovací prostor, ať nás překvapí. Můžeme s nimi komunikovat jinak než ve škole – místo vzdělávání si s nimi můžeme prostě povídat o tom, co je zajímavé, co je aktuální, co čtou na internetu. Můžeme sedět ve vysoké trávě a vést rozhovor o změnách klimatu, můžeme zjišťovat chemické složení kaluže nebo prostě běhat a užít si ten den.

Příroda má spoustu výhod: je otevřená 24 hodin 7 dní v týdnu. Les, louka nebo park jsou těmi nejlepšími vybavenými učebnami, jaké si můžeme představit. Je zde všechno, co můžeme potřebovat pro efektivní výuku bez ohledu na předmět. Příroda učí, okysličuje organismus, aktivizuje, probouzí představitelství, vzrušuje a udivuje. Proč tedy tak málokdy využíváme to, co nabízí? Pokud nám chybí motivace, pak nám červený Den prázdných tříd dává skvělou příležitost k překonání vnitřního odporu. Nabídní toho dne žákům dobrodružnou hodinu! Místo koukání na tabuli, ať se dívají na oblohu, místo čekání na zazvonění, ať poslouchají ptáky, místo nakupování ve školním bufetu, ať hledají ovoce na divokých jabloních, místo běhání po chodbě, ať běhají po trávě.

Není nutné mít podrobný scénář, abychom mohli zorganizovat Den prázdných tříd plný emocí. Může to být zcela spontánní akce, zaměřená na dobrou zábavu a společnou oslavu letního dne uprostřed přírody. Kolik učitelů, tolik nápadů!

Když jsme v Centru ekologických aktivit „Žródta“ poprvé narazili na informace o Dnu prázdných tříd, řekli jsme si: ano, to je ono! Radostný svátek, připomínající, jak je důležité oslavovat přírodu a využívat její moudrost. Zdánlivě nejde o nic jiného, než normálně, i když ne každý den, vyjít ze třídy ven. A přesto jsme slyšeli, že tento jednoduchý nápad na oslavu v blízkosti přírody může být důležitým krokem k prolomení schémat a provětrání polského vzdělávacího systému. Jsme přesvědčení, že vítr změn v našich školách vane od nejbližší louky. Doporučujeme vám: nechte se jím povznést!

V roce 2016 slavíme Den prázdných tříd 17. června. Pojďme, setkáme se toho dne v přírodě!

Navštiv stránky www.denprazdnychtrid.cz, přihlas svou třídu a inspiruj se nápady na trávení Dne prázdných tříd.

DEN PRÁZDNÝCH TŘÍD

17. června 2016

PROČ JE DOBŘE VYJÍT ZE ŠKOLY?

17. červen. Znamky na konci roku už jsou uzavřené, odbývají se poslední pedagogické rady, tiskne se vysvědčení, ale zbývá ještě mnoho byrokracie, pojíci se s koncem školního roku. Děti už mají v hlavách prázdniny a motivace k učení je mizivá. Léto začne za několik dnů. Nikoho nezajímá sedět v lavicích nebo stát u tabule. Není to snad dokonalá příležitost sebrat se a jít ven? Oddechnout si? Ne, ne-nabádáme vás k záškoláctví a „nicneněláním“, i když i to by se určitě všem líbilo.

Chceme vás, milí učitelé a milí žáci, a vás, milí rodiče, pozvat k terénní výuce. Všechných předmětů. Hudební výchovy, fyziky, dějepisu, češtiny, matematiky... Zveme vás, rodiče a žáky, zapojte se do přípravy vyučování v přírodě. Můžete sami navrhnout, co byste chtěli dělat, kde a jakým způsobem strávit tento den. Rodiče mohou učitelům pomoci a také mohou připravit své návrhy na činnost. Rodiče, nestyďte se nabídnout využití svých schopností a znalostí. Učitelé po celém školním roce určitě rádi přijmou vaši podporu.

Den prázdných tříd může být skvělou příležitostí, jak bez napětí a stresu zjistit, že terénní výuka je zajímavá a poutavá. To, že známky jsou již napsané a práce nebude známkovaná, může překvapivě způsobit, že žáci budou chtít pracovat kvůli samotnému potěšení z učení – pokud je téma a forma práce zaujme. Nebylo by snad skvělé učit se fyziku pomocí houpačky na hřišti? Dělat chemické pokusy na louce, kde není třeba bát se znečištění zdi pracovny nebo zápachu na chodbě? Zakoncertovat

si za použití kamenů, klacků a listů? Nebo si alespoň nahlas číst knížku (ne něco nudného, ale mládežnický bestseller) a ležet přitom na slunci na dece?

Proč nám tak moc záleží na tom, abyste vyšli ven ze tříd? A to nejen v Dnu prázdných tříd, ale co nejčastěji? Máme k tomu tři důvody: zdraví, kontakt s přírodou a kvalitu výuky.

Asi není třeba nikoho přesvědčovat, že jsme se jako společnost „rozseděli“. Děti sedí mnoho hodin ve školních lavicích. Ty mladší pak ještě několik dalších hodin v družinách, dokud rodiče neskončí v práci. Doma znovu sedí při psaní úkolů. Čím vyšší třída, tím více domácích úkolů a učení doma, někdy doučování, dodatečná angličtina, na kterou je třeba jet autobusem – to vše přidává další minuty strávené sezením. A ještě je tu touha zahrát si na počítači, podívat se na youtube... Britské studie říkají, že 64 % dětí si na čerstvém vzduchu hraje méně než jednou týdně. A jak to vypadá v České republice? Zkuste se zeptat svých žáků.

Člověk potřebuje přiměřenou dávku fyzické aktivity. Její nedostatek způsobuje řadu změn, které mají negativní vliv na celý organismus, jak na fyzický stav, tak i na psychiku. Pohyb ale není všechno. Na fyzické a psychické zdraví má ohromný vliv také kontakt s přírodou. Richard Louv to na základě desítek vědeckých výzkumů popisuje ve své knížce „Poslední dítě v lese“. Louv zavedl termín „syndrom deficitu přírody“. Tento syndrom se projevuje v oblasti psychické i sociální: takové děti jsou v porovnání s dětmi, které mají možnost si volně hrát v přírodě, smyslově otupělé, mají nižší schopnost koncentrace, sníženou kreativitu, nižší sebevědomí, nižší schopnost poradit si sám i ve skupině. Alarmující je, že se tento problém netýká pouze městských dětí. Nancy Welles i Gary Evans z univerzity Cornell v New Yorku provedli ve venkovských oblastech studii, týkající se měřitelného vlivu přítomnosti přírody uvnitř a okolo obydlí dětí ve věku 8–11 let. „Ukázalo se, že děti s vyšší mírou přírody v okolí méně často vykazovaly poruchy chování, úzkosti a deprese v porovnání s vrstevníky s nižší mírou přírody. Děti s vyšší mírou přírody měly také celkově vyšší sebevědomí. Dokonce i ve venkovském prostředí, kde je v okolí volná příroda, má její větší zastoupení pozitivní vliv na posílení odolnosti dětí vůči stresu a nepřízní osudu – uvedli Wells i Evans“ (R. Louv, *Ostatnie dziecko lasu*, Warszawa 2014, s. 72–73).

Mnohokrát jsme slyšeli a četli na učitelských fórech, že venkovní aktivity vyžadují příliš mnoho přípravy a žáci neocení přínos učitelovy práce. Navíc byrokracie, spojená s opuštěním školních zdí, nutnost dalšího dozoru a souhlasu ředitele odrazují učitele od častého vycházení ven. Učitelé jsou si vědomi, že terénní výuka je důležitá, ale objevují se hlasy, že žáci jsou při ní méně produktivní. Během 45 minut venku se naučí méně než za stejnou dobu ve třídě, všechno trvá déle, žáci nejsou soustředění na téma předmětu.

Je to jako když jdeme na filharmonický koncert. Pokud jdeme poprvé nebo chodíme jen velmi zřídka, je těžké se rozhodnout, člověk dlouho váhá nad správným oblečením, neví přesně, jak se chovat, chtěl by se soustředit na hudbu, ale rozptyluje ho jiné věci. Znamená to ale snad, že nestojí za to chodit na koncerty a stačí poslouchat hudbu z rádia?

Čím častěji chodíme ven, tím snazší je pro žáky „vstoupit“ do hodiny. Znájí pravidla a očekávání učitele. Učí se méně? To záleží na tom, jak se na to díváme. Pravděpodobně se nám skutečně nepodaří probrat tolik látky, zato ale látku zpracujeme „lépe“, s větším porozuměním a zapojením dětí a vědomostí budou trvalejší než po klasické hodině s učebnicí ve třídě. Navíc se kromě základního tématu výuky objeví množství dalších problémů, dovedností, otázek a rozhovorů, které jsou neméně důležité, a možná pro celkový rozvoj žáků dokonce důležitější.

CO JE MOŽNÉ DĚLAT V DNU PRÁZDNÝCH TŘÍD ?

Krátké programy:

- Přecházet po padlém kmenu stromu
- Měřit výšku slunce
- Namáčet listy do barvy a obtiskávat je na papír (razítkovat pomocí listů)
- Vytvořit sluneční hodiny ([odkaz v angličtině](#)) a větrnou korouhvičku
- Hledat tvary písmen v přírodě
- Najít v přírodě co největší množství předmětů, jejichž název začíná na vylosované písmeno

Dlouhé programy:

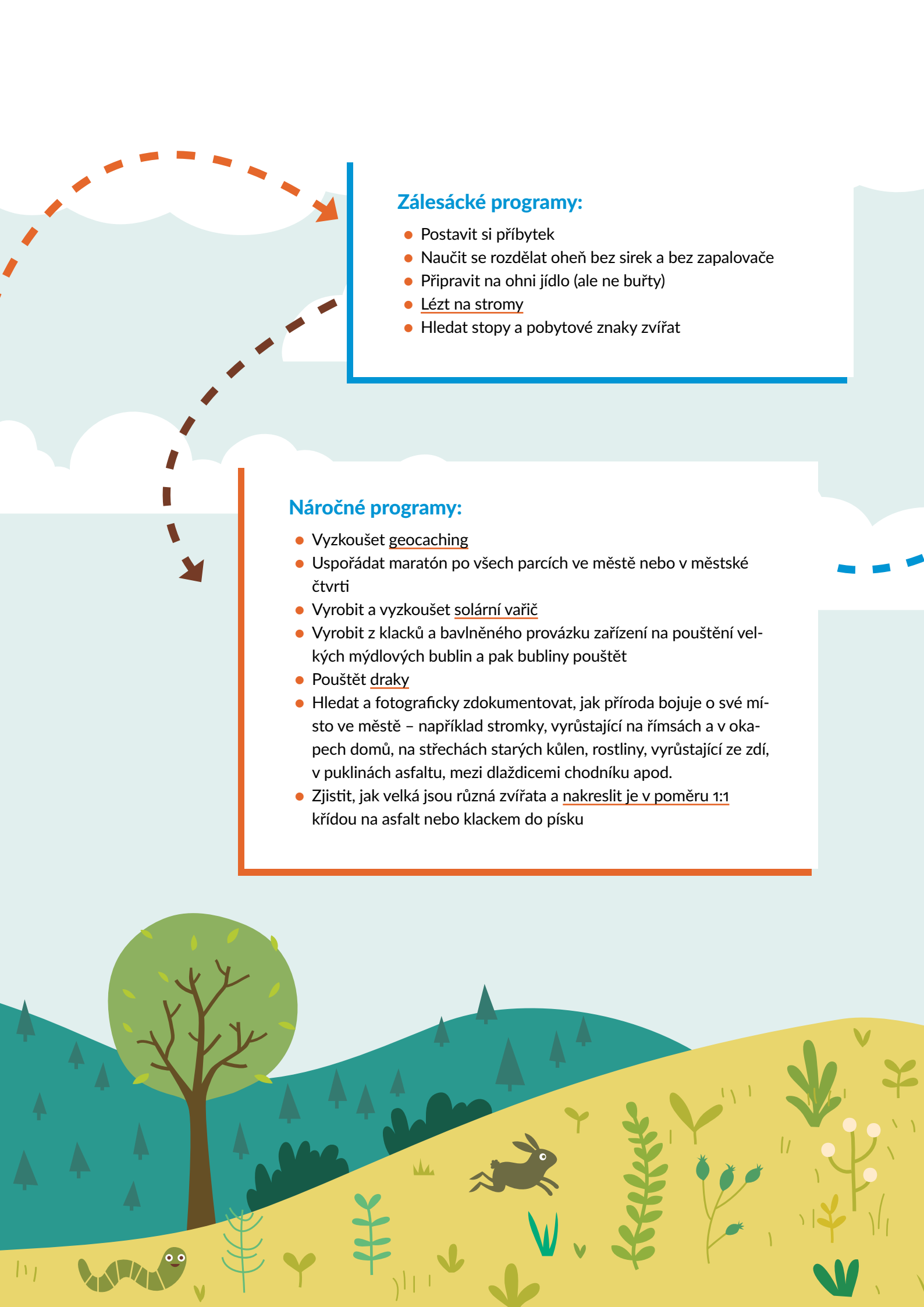
- Uspořádat terénní hru
- Vydat se městským autobusem na celodenní výlet za město
- Uspořádat stopovanou
- Uspořádat kajakový sjezd řeky nebo výlet na kolech s rodiči
- Vybudovat stezku bosých nohou ([odkaz v polštině](#)) a vyzkoušet ji

Bláznivé programy:

- Běhat v dešti
- Vylézt na kopec a skutálet se dolů
- Udělat si blátivou skluzavku
- Kreslit po asfaltu [křídou drženou bosou nohou](#)

Programy na cvičení trpělivosti:

- Házet kamínky žabky do vody
- Krmit ptáky z dlaně
- Pozorovat mravence nebo včely ([odkaz v polštině](#))
- Udělat gobelín z trav
- [Tisknout sluncem](#) na látky pokryté akrylovou barvou
- Pozorovat vypařování z různých povrchů pod zavařovacími sklenicemi

Zálesácké programy:

- Postavit si příbytek
- Naučit se rozdělat oheň bez sirek a bez zapalovače
- Připravit na ohni jídlo (ale ne buřty)
- Lézt na stromy
- Hledat stopy a pobytové znaky zvířat

Náročné programy:

- Vyzkoušet geocaching
- Uspořádat maratón po všech parcích ve městě nebo v městské čtvrti
- Vyrobit a vyzkoušet solární vařič
- Vyrobit z klacků a bavlněného provázku zařízení na pouštění velkých mýdlových bublin a pak bubliny pouštět
- Pouštět draky
- Hledat a fotograficky zdokumentovat, jak příroda bojuje o své místo ve městě – například stromky, vyrůstající na římsách a v ošápech domů, na střechách starých kůlen, rostliny, vyrůstající ze zdí, v puklinách asfaltu, mezi dlaždicemi chodníku apod.
- Zjistit, jak velká jsou různá zvířata a nakreslit je v poměru 1:1 křídou na asfalt nebo klackem do písku

Pro ty, kdo se rádi hrabou v zemi:

- Zasadit strom nebo rostliny
- Vyrobit „semenné bomby“ (semínka trávy a lučních rostlin zahrát do hlíny, vyrobit malé koule, ty potom rozhazovat ve městě např. na místech, kde parkují auta, ale měl by tam být trávník)
- Udělat půdní profil
- Sledovat na písku nebo hlíně, jak probíhá vodní eroze a další geologické procesy

Relaxační programy:

- Vyrobit hudební nástroje z kamenů, klacků, semen, trav apod. Zazpívat předem naučené písničky za doprovodu přírodních nástrojů nebo se naučit novou písničku, zatímco sedíme v trávě
- Lehnout si do trávy a společně nahlas číst nějaký zajímavý příběh nebo začátek poutavé knížky, kterou si žáci budou moci přečíst o prázdninách (pokud je zaujme)
- Složit mandalu z květů, klaců a listů
- Pozorovat oblohu (a učit se rozpoznávat mraky)
- Malovat přírodními barvami
- Slepít z hlíny na kůře duši stromu

Vzdělávací programy:

- Vypočítat rychlost proudu řeky
- Změřit a vypočítat obvod, plochu, obsah: trávníků, pískovišť, fontán apod.; vypočítat, kolik by na ně bylo třeba semen, sazenic, oplocení, písku do pískoviště, vody do nádrže
- Kreslit obrysy (plány) domu
- Na houpačkách se učit o kinetické a potenciální energii nebo o fungování páky či kyvadla (v závislosti na typu houpačky)
- Měřit hladinu hluku na různých místech
- Vypočítat výšku stromů
- Prohlédnout si stavbu pampelišky lékařské, podrobně prostudovat jednotlivé fáze kvetení
- Naučit se nová slova z cizího jazyka, která jsou spojená s místem vycházky, např. popis lesa, krajiny, názvy zvířat, rostlin, trasy, kterou jdeme; hrát pohybové hry, které pomohou zapamatovat si slovíčka, fráze apod.
- Použijte hromadu písku nebo hlíny a vysvětlete, jak se kreslí vrstevnicové mapy a profil terénu
- Uspořádat program s topografickou mapou a plánem města nebo s využitím GPS navigace
- Provést rozhovor s člověkem, kterého potkáme v parku
- Pantomimicky nebo pomocí obrázku ztvárňovat názvy přečtených knih, historických událostí, přísloví apod.
- Nalézt nejstarší strom v parku a vyjmenovat nejméně pět historických událostí, k nimž došlo od začátku života tohoto stromu
- Vyhledat na městském hřbitově hroby lidí, kteří se zasloužili o obec
- Nalézt v okolí staré vojenské objekty
- Vyzkoušet, jak reaguje cola s bonbóny Mentos a zjistit proč
- Vyhledat v určitém území billboardy a podobné reklamy a zamyslet se nad tím, kolik zabírají veřejného prostranství
- Učit se o jevu mechanické rezonance – vysoko rozhoupat houpačku tím, že budeme pohyby těla přizpůsobovat do doby vlastních kmitů houpačky
- Učit se o šíření kruhových vln při házení kamenů do nádrže s vodou; při hře házení žabek navíc pozorovat skládání vln (interferenci)

CO ŘÍKAJÍ TRENÉŘI

**výňatek z rozhovoru,
který vyšel pod názvem
„Louky není nutné větrat“**

O ochraně přírody se nedá přemýšlet v izolaci od přírody. Nedosáhneme toho jinak, než když vezmeme děti ven a umožníme jim navázat s přírodou osobní vztah. Jenom pak si jí začnou vážit a budou ji chránit. Rozhovor proběhl s pedagogickými odborníky z oblasti ekologie **Karolinou Baranovskou, Annou Chomyczyńskou, Kamilem Czepielem, Katarzynou Kępskou a Agnieszkou Mazur** – trenéry Centra ekologických aktivit „Źródła“, kteří vedou přírodovědné semináře ve školách i v přírodě. Účastníky jejich přednášek jsou hlavně děti a mládež. Již několik let se také o své zkušenosti dělí s učiteli, které motivují, aby s dětmi chodili ven a prováděli výuku na čerstvém vzduchu, blízko přírodě. S pedagogy hovořila **Marta Karbowiak**.

Marta Karbowskiak: Když slyším pojem „terénní výuka“, první, co mě napadne, je to, že je to velmi široké téma. Je třeba mít alespoň základní znalosti z přírody, ze zeměpisu, ovzduší, orientovat se v druzích rostlin a živočichů, znamení na nebi, která ohlašují změnu počasí... Málokdo je takovým vševědem. Neohrožuje autoritu učitele fakt, že o těchto věcech neví všechno?

Karolina Baranowska: Myslím, že když něco nevíme a přiznáme se k tomu před dětmi, nijak nás to v jejich očích nediskvalifikuje, spíš naopak. Buduje to porozumění mezi žákem a vyučujícím. Když se přiznáme, že něco nevíme, ukazujeme, že se člověk učí po celý život, a to je pro dítě velmi cenná lekce.

Když jsem začínala s terénní výukou, také jsem se bála, že musím všechno vědět. Když jsem měla naplánované venkovní aktivity, chodila jsem na to místo předem, abych si všechno prohlédla, zjistila, jak se jmenuje každá květinka a každý lístek po cestě. Samozřejmě, že jsem stejně všechno rychle zapomínala, protože není možné se naučit názvy všech rostlin, které rostou v parku. Později, když jsem získala trochu praxe, jsem zjistila, že všechny ty obavy byly zbytečné. Je to totiž naopak: když něco nevím, zjišťujeme to společně s dětmi a ony z takové výuky načerpají víc, než kdybych jim to naservírovala na tácu.

Kamil Czepiel: Děti dobře přijímají, když jim řekneme, že něco nevíme. Nikdy se mi v takové situaci nestalo, že by mi dítě uštěpačně řeklo: „A to si říkáte odborník?“ nebo že by se na mě křivě podívalo takovým způsobem, že bych cítil, že jsem přestal být autoritou. Děti to berou normálně a nepozastavují se nad tím. Často jim názvy druhů vůbec nemusíme říkat, nezajímá je to. Zato je dobré jim ukázat, jak co vypadá, jak se co chová...

K. B.: ... možná má rostlina nějakou zajímavou vůni, možná nějakou zajímavou vlastnost, například se chytá na oblečení. A to si děti zapamatují, to je pro ně zajímavé. Nejdůležitější je jim ukazovat, že svět přírody je zajímavý. Nemusíme nutně ze sebe sypat názvy, ale prostě jim ukazovat všechno to, čím je příroda fascinující.

Kasia Kępska: Představuji si dvě scény. Jde učitel, okolo něj skupinka dětí a učitel hází názvy: „Vidíte, děti, tady je jasoň dymnivkový, a tam vlaštovičník větší.“ Úplně vidím, jak děti stále častěji od tohoto učitele odbíhají a začínají se zabývat svými věcmi. Anebo jde druhý učitel. Někde něco uviděl a volá:

„Jé, podívejte, děti, jaké to je slizké! Jaké to má měkouché listy! Jak je to jemné!“ A v tu chvíli už jsou všechny děti okolo něho a nehnou se od něj na krok. Myslím, že takový přístup je daleko důležitější než vědomosti. Obecně v učitelském povolání není podstatné, kolik toho člověk ví, ale to, jestli má – nazvěme to tak – postoj badatele. Jestli dokáže v dětech vyvolat zvědavost; ale především také jestli tu zvědavost má v sobě sám. Pokud ano, pak se všechno, co potřebuje, naučí v praxi.

Jak tedy vidíte roli učitele v procesu terénní výuky? Pokud nemusí být autoritou, tak tedy kým?

Agnieszka Mazur: Většina učitelů, které jsem mohla pozorovat během aktivit v terénu, vystupovala z role učitelů a mentorů a vstupovala do role partnerů žáků. To mělo skvělý vliv na celou skupinu a na proces integrace dětí s učitelem. Žáci měli možnost svého učitele poznat z jiné strany. Ten učitel, který je každý den známkuje a nalévá do nich vědomosti, si tu spolu s nimi hraje a směje se. To bylo velmi budující.

K. B.: Rolí učitele, který je s dětmi venku, je, aby pomohl dětem vydolovat skryté vědomosti, které mají v hlavách.

A. Ch.: Přesně tak! Jsem fascinovaná tím, kolik děti mají, jak já tomu říkám, „neuvědomělých znalostí“. Většinou stačí jim položit několik pomocných otázek a ukáže se, že není třeba je něco učit ani něco vysvětlovat. Ony samy dokáží na mnoho věcí přijít. Někdy na to potřebují trochu času, ale pokud jim správným způsobem položíte otázky, navedete je na nějaký sled příčin a následků, najdou v sobě ty vědomosti samy.

Představme si učitele, který se řídí vašimi radami. Vyráží s dětmi ven a velmi chce ve svých žácích probudit ony skryté zdroje vědomostí a vnímavosti. Jenže do dětí okamžitě za prahem školy jako když strelí – spouští se vulkán nakumulované dětské energie. V takových podmínkách je těžké předávat vědomosti.

K. Cz.: Což o to, do mě také „jako když strelí“, když vyjdu do terénu. To kvůli velkému množství podnětů. V přírodě je všechno potenciálně zajímavé a většinou se ukáže, že to je zajímavé i doopravdy. Na děti to působí stejně. Na začátku se prostě vrhají do víru zábavy. Abychom mohli začít s vlastní výukou, musíme jim i sobě dát dostatek času. Jestliže jdeme ven na hodinu či dvě, je těžké si s tím

nadbytkem náhle uvolněné energie poradit. Jestli ale máme několik hodin nebo několik dnů, pak stačí dát dětem čas, aby se vypořádaly s tím vším, co se v nich náhle objevilo, dovolit jim dotknout se, poslouchat... A ony se pak otevrou tomu, co jim chceme předat.

K. B.: Děti jsou zavřené ve třídách, zavřené doma a málo chodí ven. Takže je přirozené, že když dostanou možnost se vyřádit a vypustit ze sebe energii, udělají to. V tu chvíli nemá smysl nutit je, aby se účastnily našich aktivit. Je to přirozený proces, který není dobré uměle přerušovat ani nějak násilím usměrňovat.

A. Ch.: Takovým usměrňováním bychom je mohli jenom odradit. Kypí energií, chtějí dělat něco jiného, chtějí prostě běhat, a my je jakoby znovu usadíme do lavic a říkáme: „Ne, teď budeš poslouchat o rostlinkách; nebo – teď si budeš prohlížet tenhle hmyz.“ To v nich může vzbudit frustraci a příště už nebudou chtít jít s námi ven, protože nedostaly to, co potřebovaly, nebyly uspokojené jejich potřeby. Probouzí se i vzdor. Pokud se někdo cítí být přinucený poslouchat, pak dokonce i když to, co mu chceme předat, je velmi zajímavé, on to nebude chtít přijmout. Když ale dovolíme, aby se potřeby dětí uspokojily, tak se děti otevrou dalším zkušenostem.

K. K.: Proto je dobré s dětmi chodit ven co nejčastěji a trávit v terénu co nejvíce času. Také je dobré plánovat vyučování v cyklech. Děti tak pozorují celou řadu změn například během půl roku, samy jsou svědky změn, které se v přírodě odehrávají, a to je ještě hodnotnější.

K. Cz.: Když se na to podíváme zcela pragmaticky: příliš dlouhé sezení ve třídě způsobuje, že děti se stávají ospalými a unavenými, a v takových podmínkách je těžké je zaujmout čímkoliv. Jít ven znamená okysličení a injekci energie. Louku, narozdíl od třídy, není třeba větrat.

Snadno se řekne: Je třeba chodit ven častěji. Jenže učitelé pracují pod velkým tlakem. Musí splnit základní programové osnovy a počet vyučovacích hodin, které mají k dispozici, je rozpočítaný nadobro. Každá hodina v terénu ty krkolomné konstrukce narušuje.

K. B.: Učitelé se opravdu často bojí, že kvůli terénním činnostem vypadnou z rytmu, který jim ukládají osnovy. Ve skutečnosti se ale v terénu můžeme věnovat každému tématu. Činnosti je

možné libovolně přizpůsobit jakémukoliv zadání libovolného předmětu. Je to jenom otázka přemýšlení: aha, teď mám v učebních osnovách to a to, takže o tom mohu mluvit v lese na příkladu nějaké rostliny nebo jevu. Mladší děti mohou například přidávat žaludy na trávě místo psaní číslic do sešitů. Je možné to všechno pěkně spojit. Učitelé ale bývají těmi osnovami a stovkami hodin natolik přitlačeni, že se jim někdy v hlavě zavře nějaká klapka a oni se stávají vězni školní rutiny. V takové chvíli je dobré se zastavit a dát si chvilku na zamyšlení. Pak je možné si snáze uvědomit, že v přírodě je možné realizovat skutečně každé téma. Je mnoho učitelů, kteří to s úspěchem dělají.

K. B.: Problematické bývá i to, že učitelé jednoho předmětu neradi přenechávají své vyučovací hodiny učitelům jiného předmětu, zvláště na terénní výuku, protože je pro ně těžké pak dohnat látku. Víím, že je to idealistické, je ale dobré pracovat s celým pedagogickým sborem. Přesvědčovat učitele, že výuka venku je cenná pro všechny a že je dobré snažit se domluvit tak, aby bylo možné ji zrealizovat. Vždyť proč by třeba učitel hudební výchovy nemohl jít s dětmi do lesa poslouchat zpěv ptáků nebo nechat děti vyrobit hudební nástroje z toho, co najdou v lese? Jak jsem říkala už předtím, venku je možné udělat kteroukoliv hodinu. Proto je dobré o tom mluvit i s ostatními učiteli, nejenom s těmi, kteří mají něco společného s přírodou.

K. K.: Děti teď ve škole tráví mnoho času, zejména ty mladší, které dlouho sedí v družinách. I mnoho rodičů by bylo přešťastných, kdyby je vychovatelé na nějakou dobu vzali ven na čerstvý vzduch. Myslím, že rodiče opravdu oceňují učitele, kteří to dělají. Samozřejmě ne všichni, jsou i takoví, kteří si myslí, že výuka patří pouze do třídy. Značná část rodičů si ale velmi váží učitelů, kteří jsou aktivní, organizují zajímavé vycházky, mají nápady. Ti u rodičů získávají plus.

A. M.: Rodiče na jednu stranu chtějí, aby děti chodily ven ze školy, na druhou stranu se mi ale mnohokrát stalo, že děti plakaly, protože se vrátily domů zašpiněné a rodiče se na ně zlobili. To mě vyděsilo.

K. K.: Rodiče je totiž potřeba také připravit.

Jak?

K. K.: Dobře je informovat. Jdeme ven, budeme dělat to a to, potřebujeme takové a takové oblečení. Úkolem školy je vzdělávat i rodiče. Je proto dobré

na rodičovských schůzkách zdůrazňovat prospěšnost takových vycházek. Přesvědčovat rodiče, že terénní výuka přinese dětem víc užitku než sezení ve třídě. S myšlenkou výuky v přírodě je třeba seznamovat i ty rodiče, kteří jsou trochu precitlivělí. Přesvědčovat je, že jejich dětem to udělá dobře.

K. Cz.: Pokud učitelé cítí tlak, že se musí rodičům zodpovídat z toho, co se dítě při výuce venku naučilo, mohou rodiče pozvat, aby se takového vyučování zúčastnili. Rodiče, kteří tuto výuku zažijí, mají možnost reflexe: „Dobře, moje dítě možná nedostane další jedničku, ale to, co tady dělá a prožívá, má nějaký smysl a je to pro ně dobré.“ Ze zkušenosti vím, že takové společné aktivity přinášejí dobré výsledky. Jsou užitečné i pro učitele, upokojí je a dají jim možnost ukázat rodičům, že to, co dělají, není šarlatánství.

K. K.: Tito rodiče, když sami byli dětmi, určitě trávili mnoho času venku; někdy se zašpinili, někdy měli roztrhané kalhoty. Tehdy to ale bylo normální. Dnes nastaly časy absolutně sterilních a bezpečných dětí. Je zde silný sociální tlak na to, aby dítě vypadalo dobře a bylo ideálně čisté. To je velmi smutné. Naším úkolem proto je přesvědčovat, že ten bezprostřední kontakt s přírodou, ta „špína“, je něco pozitivního. Není to něco, co bychom měli posuzovat. Pro určitou etapu vývoje každého dítěte je to správné. Když rodiče uvidí, že druhé děti ve skupině si také hrají s blátem v kaluži a jsou také špinavé, řeknou si: „Dobře, nejenom moje dítě vypadá jako špindíra.“ Tak to funguje. Potřebuje to jenom mentální změnu. Bohužel od jistého času jsou rodiče, kteří pouštějí děti ven, považováni za nezodpovědné. Panuje silné přesvědčení, že rodič musí dítěti dýchat na paty, a jestliže ho nesleduje nonstop, hned je špatným rodičem. Dnes máme posedlost bezpečností.

Máte nějaký osvědčený způsob na úspěšnou činnost venku?

K. Cz.: Nejdůležitější je všímavost; pozorovat děti a dávat jim to, co je skutečně zajímavé.

A. Ch.: Je dobré se dětí prostě ptát. Ony na to velmi dobře reagují. Možná ne hned na prvních vycházkách, ale když už se vzájemně trochu poznáme a jdeme spolu do terénu již poněkolikáté, můžeme se zeptat: „A co byste chtěli dělat příště, o čem byste si chtěli povídat?“ Když děti cítí, že mají možnost věci ovlivnit, skvěle to na ně působí. A jestli příští program skutečně připravíme podle

jejich přání, budou se na něj neuvěřitelně těšit. Pokud na nich něco záleží, je jejich postoj úplně jiný: „To bude určitě skvělé! Bude to fantastické! Protože je to něco, co chceme my!“

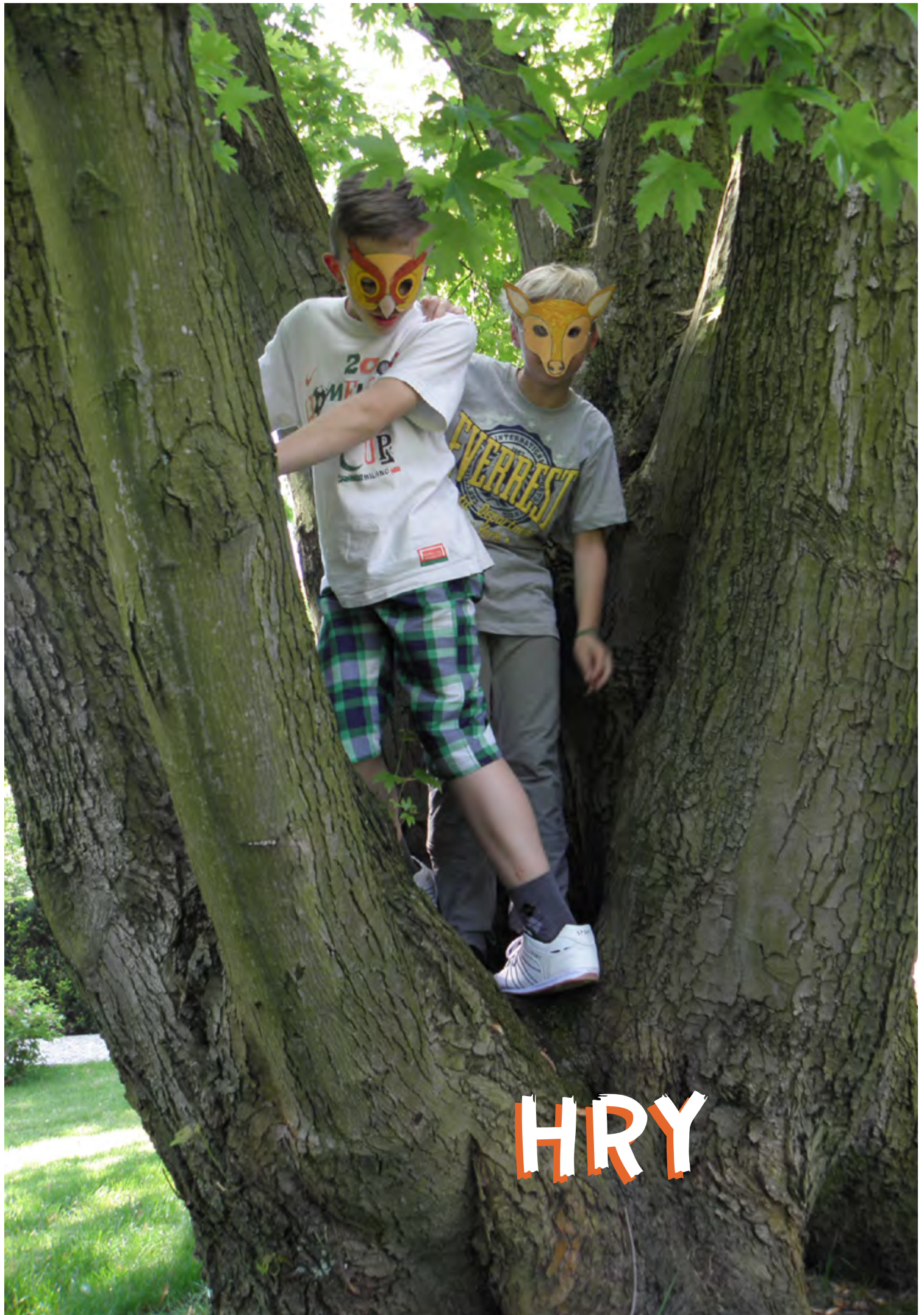
Setkala jsem se i s tím, že učitelka šla ještě o krok dál a navrhla žákům, aby samostatně navrhli aktivity, jakých by se chtěli účastnit, a dokonce aby toto vyučování sami vedli. To bylo skvělé.

K. Cz.: Vždycky opakuji, že čím déle se tyto aktivity v terénu konají, tím méně práce s nimi je. Na začátku učitel hledá různé věci, zadává otázky, snaží se zaujmout, ale později tu roli přebírají děti samy – ony hledají zajímavé věci, přinášejí je a ptají se. Pak stačí uspokojit ten jejich hlad po vědomostech. To je vše.

K. K.: Vycházky do terénu jsou také příležitostí k něčemu, k čemu je ve třídě málokdy příležitost, a to je mluvení o svých pocitech. Mluvíme nejen o tom, co se stalo a co jsem viděl, ale také jak jsem se přitom cítil. Pro některé děti je překvapující, když se jich neptám, co viděly, ale jak se přitom cítily. Na začátku nechápou, o co mi jde, ale později už samy od sebe začínají mluvit o pocitech. To je cenné: v lese se neučíme jenom pozorovat, vidět a získávat vědomosti, ale i vnímat.

Mohli byste na závěr našeho rozhovoru uvést ještě něco, čeho je možné při terénní výuce dosáhnout, a čeho bychom nikdy nedosáhli, pokud bychom s dětmi zůstali ve třídě? Jaké možnosti se otvírají před skupinou a před učitelem?

K. B.: Jestli chceme chránit přírodu, musíme ji milovat a vážit si jí. Úctě k přírodě se ale nenaučíš a bezprostřední kontakt s ní nenavážeš, pokud do ní nepůjdeš. A pokud nenavážeš kontakt, nebude pro tebe důležitá. O ochraně přírody se nedá přemýšlet v izolaci od přírody. Nedá se to udělat jinak, než že děti vezmeme ven a vytvoříme jim prostor pro navázání osobního vztahu s přírodou. Jen tehdy si jí začnou vážit a budou ji chránit.

HRY

STEZKA BOSÝCH NOHOU

Stezku vytvoří děti samy. V nejjednodušší verzi nakreslíme klackem na zemi pás široký okolo půl metru a dlouhý 3–4 metry, který rozdělíme na úseky po 40–50 centimetrech. Jednotlivé úseky pak zaplníme tím, co najdeme v okolí: pískem, hlínou, trávou, listím, šiškami (modřínové jsou nejměkčí), větvičkami listnatých i jehličnatých stromů (např. z jedle), štěrkem nebo oblázky, kaštiny. Děti chodí bosýma nohama po různorodém povrchu a poznávají a rozlišují drsný a hladký povrch, přičemž aktivně využívají hmat. Přejít stezku je také testem vytrvalosti. Děti po ní mohou chodit i se zavázanýma očima a mohou hádat, po čem zrovna jdou.

PŘEDEJ DÁL

Úkol pro nejméně šestičlennou skupinu. Budeme potřebovat klacek, větší kámen, šišku nebo kousek kůry. Posadíme se do kruhu na zemi. První žák vsedě uchopí nohama náš předmět a aniž by si pomáhal rukama, podá ho dalšímu, který ho musí také uchopit nohama. Předmět nesmí upadnout na zem. V teplých dnech můžeme hru hrát s bosýma nohama – pak je snazší a navíc se uplatňují dotykové vjemy. Ve větší skupině je možné v kruhu posílat najednou dva nebo tři předměty.

PŘÍRODNÍ ORCHESTR

Požádej děti, aby si každé vytvořilo vlastní hudební nástroj z toho, co najde v přírodě. Mohou použít něco jednoduchého, např. kameny, větve, šišky, šustící listy. Možná někdo umí hrát na stéblo trávy? Dbej na to, aby to byly přírodní materiály, a ne například plechovka nebo láhev, nalezená v lese. Když má každé dítě svůj nástroj, rozděl je na dvě skupiny a dej pokyn k zahájení koncertu. Vyhrává skupina, která je nejhlasitější!

Po skončení soutěže se spojte do společného orchestru. Nejdříve vyber dirigenta, který bude rozhodovat, kdy orchestr bude hrát hlasitě, potichu nebo úplně ztichne. Seznam muzikanty s gesty: když dirigent pozdvihne ruce, hrajeme co nejhlasitěji, když je svěsí, hrajeme tiše, když je schová za zády, orchestr zmlkne.

NÁSLEDUJTE ZVUK

Hru hrajeme v lese. Na začátku účastníkům vysvětlí, že jejich úkolem bude se samostatně poslepu dostat na určené místo. Budou se řídit jenom podle sluchu a zvukem, který je povede, bude úder hole o kmen stromu. Zdůrazni dětem, že při hře je každý zodpovědný za své bezpečí. Není důležitý čas, kdy se dostanou do cíle, ale opatrná cesta lesem se zavázanýma očima. Potom děti požádej, aby se vzdálily hlouběji do lesa a zavřely oči. Až uslyší úder o kmen stromu, vyrazí. Na závěr se postavte do kruhu a podělte se o dojmy z této zkušenosti. Úroveň obtížnosti tohoto cvičení je možné ovlivnit tak, že měníme frekvenci úderů, vzdálenost přechodu nebo terénní podmínky. Hru také můžeme začít tak, že účastníky postavíme do řady podél lesní cesty a vedoucí potom vybírá místo, z něhož se ozve zvukový signál.

ZVUKOVÁ MAPA

Příprav pro každého účastníka hry „CD disky“ z tvrdého papíru nebo lepenky, dále tužky nebo pastelky, případně také papírové obaly na CD. Vyzvi děti, aby si každé našlo v okolí místo nepříliš daleko od skupiny, ale také nepříliš blízko jiných lidí. Upozorni je, že hra se povede jen pod podmínkou, že po celou dobu jejího trvání zachovají ticho. Cílem hry je pozorně se zaposlouchat do zvuků přírody a nakreslit na „CD“ zdroj těch, které se podaří uslyšet (ptáci, řeka, stromy, žáby apod.). Důležité je na „CD“ umístit obrázky na správné místo tak, aby odpovídal směr, z něhož konkrétní zvuk přichází. Tak vznikne zvuková mapa území. Na závěr mohou děti vymyslet název svého „CD disku“ a namalovat pro něj obal (na přinesenou obálku). Řekni dětem, že „CD“ mohou „přehrát“ tak, že si ho přiloží k srdci a zavrou oči.

PŘÍRODNÍ OBRAZY NA OBOUSTRANNÉ LEPICÍ PÁSCE

Připrav kartičky pohlednicového formátu z tuhého papíru (ze čtvrtky nebo lepenky) a nalep na ně široký, dostatečně dlouhý pás oboustranné lepicí pásky. Během vycházky rozdej dětem kartičky a vyzvi je, aby z přírodního materiálu, který posbírají, vytvořily kompozici tak, že přírodniny přilepí na oboustrannou pásku. Na závěr udělejte prezentaci prací.

GALERIE PŘÍRODNÍHO VÝTVARNÉHO UMĚNÍ

Rozděl děti do několikačlenných skupinek. Potom rozlož na zemi barevné šátky nebo kousky různobarevných látek. Musí jich být víc než skupin a musí být různě barevné. Požádej, aby si každá skupina vybrala jeden šátek, který se všem líbí. Až se dohodnou a vyberou si, musí každá skupina v přírodě nasbírat takové prvky, které barevně odpovídají barvám jejího šátku. Z nalezených prvků děti skládají uměleckou kompozici na svých šátkách a vymýšlejí, co jejich kompozice představují.

Potom děti požádej, aby si představily, že jsou v galerii současného umění. Všichni přecházejí od jednoho „šátkového obrazu“ ke druhému a autoři vysvětlují poslání svého díla. Ostatní účastníci s moudrými tvářemi a zvuky, vyjadřujícími nadšení, obdivují umělecká díla.

DUŠE STROMU

K tomuto úkolu budete potřebovat hlínu nebo hutné bláto, které je možné tvarovat.

Rozděl účastníky na skupinky po 2–3 členech a požádej, aby si každá skupinka našla v okolí strom, který se jí nejvíc líbí nebo jí připadá nejzajímavěji. Potom skupinky vyzvi, aby si svůj strom podrobně prohlédly a zkusily si představit, jaký má charakter a jak by vypadal jeho duch. Byl by to duch pěkné mladé tváře nebo staré, rozorané vráskami? Měl by vlasy, knír a vousy, možná brýle? Byla by to tvář lidská, zvířecí nebo úplně abstraktní? Každá skupinka pak má za úkol vymodelovat na kmeni stromu takový obličej za pomoci hlíny nebo bláta, listů, větviček, mechu apod. Nakonec požádej každou skupinku, aby vyprávěla o duši svého stromu. Cvičení může předcházet vyprávění o lidové symbolice stromů.

PŘÍRODNÍ VZORY

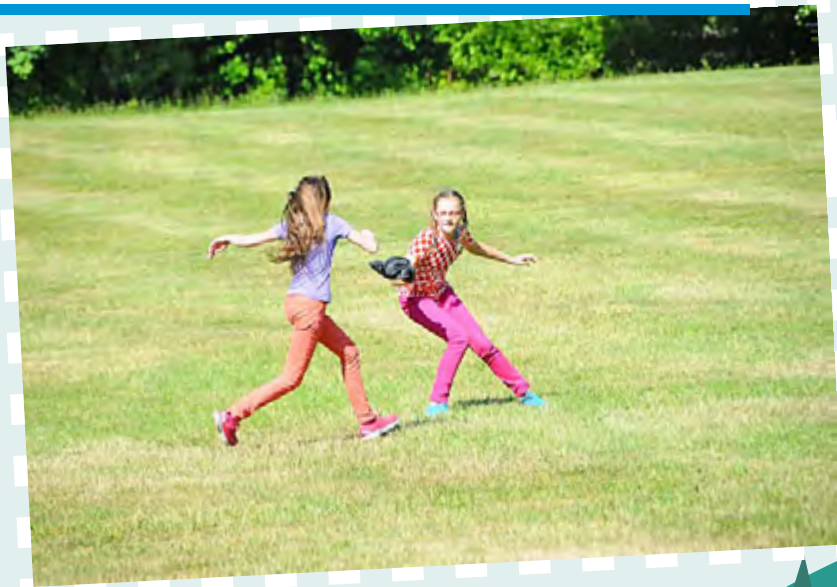
Řekni účastníkům, aby na své dlani našli tři papilární rýhy, které se spojují a označili je propisovačkou. Potom je vyzvi, aby se pokusili najít stejný vzor v přírodě (například na listu, větvičce, kůře stromu apod.).

BOJ O ŠÁTEK

Vytvořte dvě družstva o stejném počtu dětí. Každé dítě v obou družstvech dostane své číslo. Družstva se postaví do řad proti sobě ve vzdálenosti asi 20 metrů. Uprostřed mezi nimi stojí vedoucí nebo jeden z účastníků a má v ruce šátek. Vedoucí vyvolává libovolné číslo a z obou družstev najednou vyběhají hráči, kteří toto číslo mají. Běží k vedoucímu a snaží se ukořistit šátek. Hráč, kterému se to podaří, se vrací s šátkem do svého družstva a získává bod. Hráč, jemuž se nepodařilo šátek získat, může ale dohonit soupeře dřív, než se stihne vrátit do svého družstva – pokud se ho dotkne, může mu vzít šátek a získat bod pro své družstvo (soupeři v takovém případě bod nedostávají). Ve hře je možné využívat různé strategie, např. dovolit soupeři chytit šátek a dotknout se ho při přebírání šátku.

Hru je možné také využít k upevnění znalostí stromů, keřů a rostlin, poznaných při aktivitách. Člověka stojícího uprostřed s šátkem v takovém případě nahradíme dvěma řadami na zemi uložených listů, květů nebo plodů různých druhů (v obou řadách musí být stejné vzorky). Potom vedoucí vyvolává druh stromu nebo keře, jehož vzorek je v obou řadách a číslo (v náhodném pořadí): „Další rostlinou je... buk a číslem trojka!“ Hráči s vyvolaným číslem běží k řadě vzorků a snaží se co nejrychleji najít ten správný (v tomto případě vzorek buku). Každý hráč, který správně vybere vzorek, získává pro své družstvo 2 body. Vybrání špatného druhu se trestá odnětím 2 bodů.

NETOPÝR A MŮRA

Hra pomáhá pochopit, jakým způsobem netopýři využívají k lovu zvukovou vlnu. Než začneme hrát, musíme dětem vysvětlit způsob lovu netopýřů. Tato zvířata k chytání kořisti (hmyzu) využívají echolokaci – vysílají vysoké zvuky, které se odrážejí od hmyzu a vracejí se k netopýrovi. Tak mu ukazují místo, kde se nachází kořist. Netopýři si vytvořili takový způsob získávání potravy, protože to jsou zvířata s noční aktivitou a jejich slabý zrak jim nedovoluje hmyz vidět. Zato mají dokonalý sluch, díky němuž mohou lovit.

Vyzveme hráče, ale se postavili do kruhu a chytili se za ruce. Dva z nich se postaví doprostřed kruhu: jeden bude netopýřem, druhý můrou, kterou netopýř loví. Netopýř má zavázané oči, takže svou oběť nevidí, může ji ale slyšet. Když hráč, který je netopýřem, vykřikne: „netopýř!“ hráč, který je můrou, musí odpovědět „můra!“. Čím častěji bude netopýř svou oběť vyvolávat, tím snazší pro něj bude ji chytit. Když se mu to povede, mohou si vyměnit role.

ZVÍŘATA A ZDROJE

Účastníci se rozdělí na dvě družstva a postaví se proti sobě ve dvou řadách asi 50–80 metrů od sebe. Jedno družstvo jsou zvířata, druhé – zdroje (jídlo, pití, úkryty). Zvířata mají za úkol získat zdroje, které potřebují k životu.

Vyzvi družstva, aby se obrátila k sobě zády a nedívala se, co ukazují soupeři. Potom zjisti, jaké zdroje zvířata potřebují (každé zvířátko si vybírá zdroje, které potřebuje v daném kole). Ukazují to takto: jídlo – masírují si břicho, pití – naznačují pití z dlaně, úkryt – dělají nad hlavou stříšku z rukou. Stejným způsobem si i zdroje vyberou, kdo čím je v daném kole a ukáží to.

Na povel vedoucího se družstva otočí tvářemi k sobě a zvířata si běží pro zdroje, které potřebují. Pozor: zdroje neutíkají! Zvířata, kterým se podařilo získat zdroj, se rozmnožují, to znamená, že berou zdroj s sebou na stranu zvířat (zdroj se stane zvířetem). Zvířata, kterým se nepodařilo zdroj získat, umírají a sama se stávají zdrojem (zůstávají na straně zdrojů). Po několika kolech hru ztížíme – mezi zvířata a zdroje dáme silnici. Vedoucí se stane autem, a když zvířata běží pro zdroje, může auto někoho „přejet“ – tehdy se zvíře stává zdrojem.

Hra zjednodušeným způsobem ukazuje mechanismus zachovávání rovnováhy v přírodě. Každé zvíře potřebuje k životu jídlo, pití a místo, kde najde útočiště a vychová mláďata. V příznivých podmínkách se zvířata rozmnožují, tím se zvyšuje jejich početnost v daném území, začínají ale mít nedostatek zdrojů, aby mohla všechna přežít. Začnou si vzájemně konkurovat a přežívají nejsilnější jedinci. V následujícím roce je konkurence značně nižší a zdrojů je dostatek, takže většina zvířat přežívá a může se množit. Znovu ale nestačí zásoby pro všechny, takže jich část hyne, atd.

Je dobré upozornit, že člověk často narušuje rovnováhu v přírodě a způsobuje, že pro zvířata je stále těžší přežít. Například silnice začleněná jako zpestření na konec hry působí, že zvířata mají ztížený přístup ke zdrojům. Můžeme zařadit i jiné ztížení, např. se můžeme domluvit s dětmi, které hrají zdroje, aby v daném kole vůbec neukazovaly úkryty (např. byl vykácen les nebo se objevil invazivní druh, který obsadil zvířatům jejich prostředí). V jiném kole děti, které jsou zdroji, nemusí ukazovat vodu (do vodní nádrže, kterou zvířata využívala, se dostaly chemikálie z pole) atd.

NAKRESLI ROSTLINU POPAMĚTI

Vezmi děti na vycházku, jejímž cílem bude pozorování rostlin. Děti musí mít s sebou sešit a tužku. Pozor: během vycházky pozorované rostliny netrháme! Vyber první rostlinu a vyzvi děti, aby si ji velmi pozorně prohlédly. Musí si všimnout lodyhy, tvaru a postavení listů, podoby květu (jeho barvy, tvaru koruny, množství okvětních plátků), vzhledu plodů, velikosti i celkového vzhledu rostliny.

Úkolem dětí bude zapamatovat si co největší množství podrobností a popaměti rostlinu nakreslit. Požádej je, aby odešly dál od rostliny a co nejvěrněji ji nakreslily do sešitu. Pokud si některý detail nezapamatovaly, mohou se vrátit, znovu se podívat a potom opět popaměti obrázek dokreslit.

Když všichni své obrázky dokončí, pokračujte ve vycházce až k následující rostlině, kterou si děti znovu prohlédnou a nakreslí. Stejným způsobem pozorujte a nakreslete 5–6 rostlin. Důležité je, aby na každém obrázku bylo uvedeno číslo rostliny.

Po návratu děti rozděl do několikačlenných skupinek a požádej je, aby s pomocí klíče a atlasu vyhledaly názvy rostlin, které během vycházky kreslily.

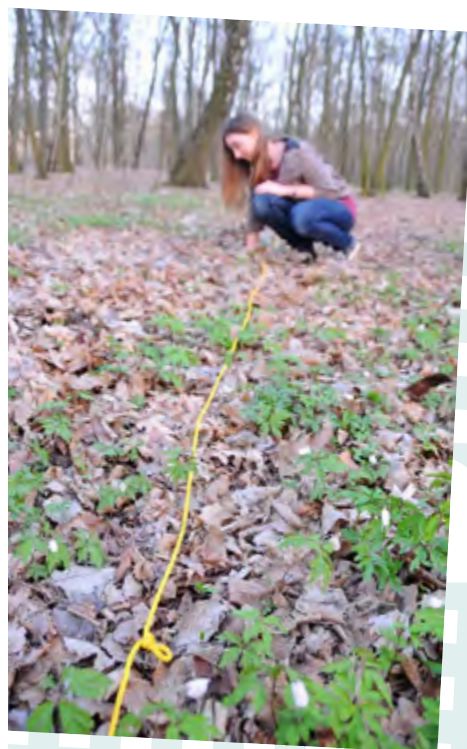
Až všechny skupinky dokončí úkol, přečtete názvy určených rostlin a ověřte jejich správnost. Potom společně s žáky shrňte, čeho je třeba si všímat při určování druhů. Kromě charakteristických znaků jednotlivých částí rostliny, které můžeme zakreslit schématickým obrázkem, je nutné si všímat také podmínek prostředí, kde rostlina roste (oslunění, teplota, půda, vlhkost). Vysvětli dětem, že znaky rostlin jsou odrazem podmínek prostředí, v němž se vyskytují.

POZOROVÁNÍ PODÉL PROVAZU

Úkol je možné plnit jednotlivě, ve dvojicích nebo v malých skupinkách do 4–5 členů. Nejdůležitější částí tohoto cvičení je probudit v dětech zájem o svět maličkých tvorů a rostlin. Často si neumíme představit, jak bohatý život se odehrává pod našima nohama. Každý hráč/skupina dostane lupu, kartičku na poznámky, tužku a provázek dlouhý okolo 10 metrů, na němž je v pravidelných vzdálenostech zavázáno 5–10 uzlů. Děti natáhnou provaz v přímce na zemi. Jejich úkolem je pozorně pozorovat zem v poloměru 20 cm kolem každého uzlu a zaznamenávat pozorování – jaké živočichy viděli, jaké rostliny, zda tam bylo něco netypického, jak vypadala půda.

Po prohlédnutí okolí všech uzlůků porovnáme pozorování. Liší se okolí některého z nich? Možná, že ke změně došlo od některého uzlu; co se u něj změnilo?

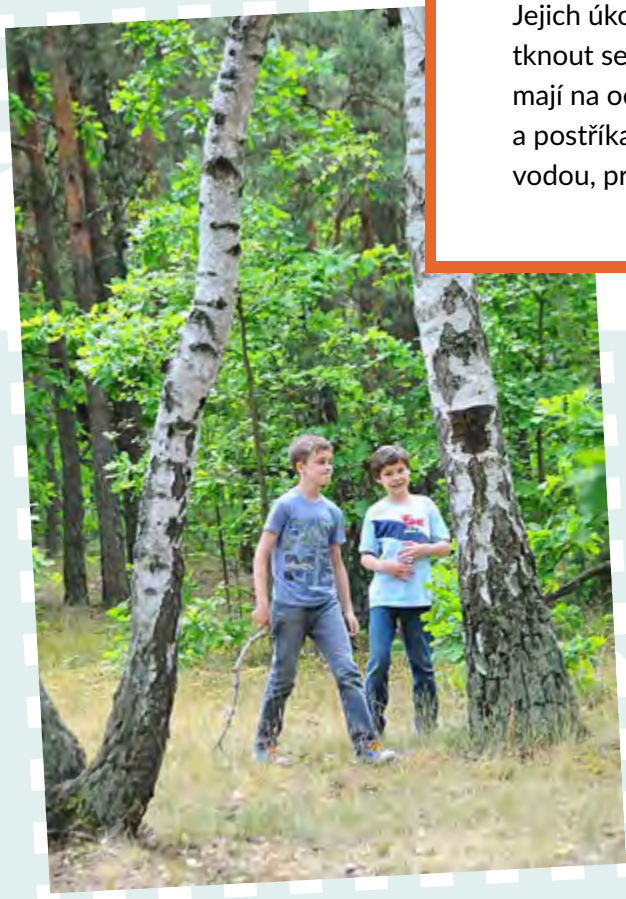
ZDVOJOVÁNÍ

Posbírej tak, aby to děti neviděly, asi 10 přírodnin charakteristických pro dané území, např. oblázky, semena, šišky, části rostlin, pobytové značky zvířat apod. Polož vzorky na šátek a přikryj je druhým šátkem. Potom zavolej děti a řekni jim, že pod šátkem je 10 přírodních předmětů, které je možné najít v okolí. Až je odhalíš, budou mít 25 vteřin na to, aby se na ně podívaly a dobře si je zapamatovaly. Jejich úkolem bude samostatně v okolí nasbírat stejné vzorky. Po 5 minutách hledání hru ukončí. Teatrálním gestem vytahuj jeden vzorek za druhým, vyprávěj o nich zajímavosti a zjisti, kolika dětem se podařilo najít stejné předměty.

STRÁŽCI STROMŮ

Toto je hra na horký den – budete potřebovat pistole na vodu s velkým dostřikem a pásky na oči. Část dětí bude představovat strážce stromů. Každý strážce si vybere strom, který chce chránit před dotykem „dvojitého démona“. Ostatní děti se rozdělí do dvojic. Dvojice se drží vzájemně rukou okolo pasu a stávají se dvojitými démony. Jejich úkolem je přikrást se k vybranému stromu a dotknout se ho oběma rukama – strom pak usychá. Strážci mají na očích pásky a řídí se jen sluchem. Snaží se zaměřit a postříkat démony. Démoni se musí vyhýbat postřikání vodou, protože jinak hynou a vypadají ze hry.

SEDMISMĚRNÉ VERŠE

Sedmisměrné verše píšeme v lůně přírody, nejlépe při východu slunce. Budeme potřebovat zápisníky, tužky a podložky na sezení, pokud je chladno nebo vlhko. Usadte se obrácení k východu tak, aby každý měl okolo sebe prostor. Když si všichni najdou své místo, řekni dětem, že si zahrají na básníky a budou psát verše za použití svých smyslů. Požádej je, aby nahoru napsali nadpis: „Směřem na východ“. Aby bylo psaní snazší, pomoz dětem soustředit se na ten okamžik a pocítit spojení s vnějším světem. Udělejte několik nádechů se zavřenýma očima. „Cítíte nějakou vůni? Vnímáte vzduch, který vchází do vašich plic? Cítíte nebo slyšíte tlukot svého srdce? Představte si teplé, měkké paprsky, takové jako paprsky slunce, které vycházejí z vašeho srdce a dotýkají se všeho kolem. S každým nádechem čerpejte do svého srdce nějakou inspiraci a vnímejte své spojení s okolním světem. Se stále zavřenýma očima si připravte tužky a zápisníky a teď otevřete oči! Popište ve verších, cokoliv vidíte, slyšíte nebo cítíte.“

Báseň ukončete tak, že děti požádáš, aby dokončily každý řádek:

Na východě (já)...

Na jihu (já)...

Na západě (já)...

Na severu (já)...

Nad sebou...

Pod sebou...

Uvnitř sebe cítím...

Celý/celá jsem...

Děkuji za všechno, co je.

Můžeš dětem navrhnout, aby svou báseň ozdobily přírodními barvivy získanými z trávy, hlíny, květů, plodů. Dovol básníkům, aby sdíleli svá díla mezi sebou. Až budou básně hotové, shromážděte se všichni, usadte se v kruhu a kdokoliv bude chtít, může svou báseň přečíst.

CO MÁM V DLANI

Ke hře budeme potřebovat různé malé předměty sesbírané v přírodě (lístky, šišky, oblázky, klacíky, žaludy). Je nutné připravit tolik předmětů, kolik je hráčů. Hráče i předměty rozděl do několika skupin. Skupina se postaví do kruhu, hráči zavřou oči a natáhnou ruku dozadu. Každému polož do ruky nějaký předmět. Požádej hráče, aby předměty důkladně osahali, ale nedívali se na ně. Potom jeden hráč ostatním popisuje předmět, který má v dlani, ale nevyslovuje jeho název. Pokud někdo jiný pozná, že drží stejný předmět, vyjde doprostřed kruhu. Hráči, kteří mají stejné předměty, tvoří jednu skupinu.

ZAJÍC A LIŠKY

Cílem hry je ukázat účastníkům, jak těžké je pro predátora připlížit se k oběti, aniž by ho oběť slyšela. Ukazuje také, jak důležité je zachovávat v lese ticho.

Rozděl děti na dvě stejné skupiny. Na zem polož předmět, který bude symbolizovat zajíce. Členové jedné skupiny stojí v kruhu kolem zajíce ve vzdálenosti 6–8 kroků od něho a 4–5 kroků od sebe navzájem; tato skupina má zavázané oči. Druhá skupina představuje lišky, lovcí zajíce. Lišky stojí ve vzdálenosti několika kroků od kruhu. Jejich úkolem je neslyšně se dostat doprostřed kruhu a dotknout se zajíce. Jestliže někdo z hráčů stojících okolo zajíce uslyší blížící se lišku, musí rukou ukázat směrem, z něhož liška přichází. Pokud ukáže správně, musí se liška vrátit na místo, z něhož začínala. Lišky vyhrávají, když se některé z nich podaří „ulovit“ zajíce. Pak si skupiny vymění role.

SEZENÍ

Vezmi děti na místo, kde je divoká příroda. Oblečte se do terénu. Každý musí mít kousek karimatky, na které bude moci sedět. Až budete na místě, vyzvi děti, aby si každé našlo tiché místo, kam se na příštích 20–60 minut (podle věku dětí) pohodlně usadí na svou karimatku a bude v tichosti pozorovat přírodu.

Úkolem dětí je snažit se „vnořit se“ do přírody, stát se její částí, vnímat ji různými smysly. Během času sezení se nesmí přemísťovat – podobně jako stromy, které jsou trvale zakořeněné v jednom místě. Varuj děti, že až budou na svém sezení, může do jejich hlavy přijít „breptal“, který se bude snažit odvrátit jejich pozornost od přírody a zaujmout jejich mysl úplně jinými věcmi (např. co budou dělat, až se vrátí; jakou hračku si chtějí koupit; co se dělo ve škole). Požádej je, aby se v takové chvíli snažily „breptala“ zahnat a soustředily se na pozorování a na svou přítomnost v přírodě.

Během sezení je možné udělat mnoho pozorování. Když sedíme potichu a bez hnutí, neplašíme zvířata a máme čas vnímat věci, kterých jsme si dříve nevšíмали. Nejedná se ale o soutěž, kdo více uvidí nebo uslyší. Jde spíš o formu přebývání v přírodě, seznamování se s ní, uvědomování si, že jsme její součástí.

Když uplyne čas, dej hlasitý (předem domluvený) signál k návratu, např. hlas nějakého zvířete. Když děti uslyší signál, vrátí se na shromaždiště. Posadte se do kruhu a požádej děti, aby se podělily o své zážitky ze sezení. Viděly něco? Jaké měly myšlenky? Cítily se dobře? Chtěly by se na své sezení ještě vrátit?

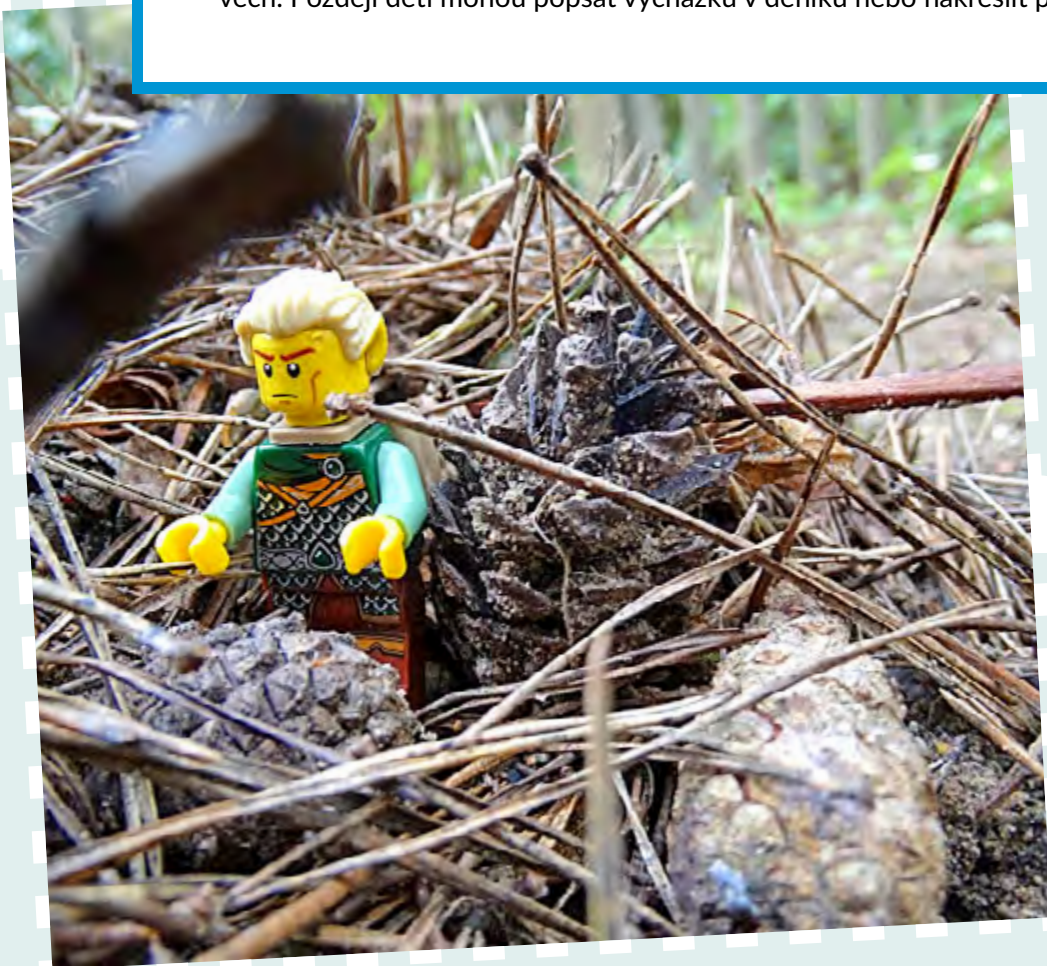
Čas sezení je ohromný relax. Pozorujeme přírodu, ale také máme příležitost zaposlouchat se do zpěvu ptáků, pocítit na kůži paprsky slunce, vítr, vnímat vůni přírody. A všechno přichází přirozeně... Nejlepší je, když si to nejprve sám/sama vyzkoušíš. Je dobré vracet se s dětmi na stejná sezení a pozorovat, jak se příroda mění spolu s ročními obdobími nebo co se děje v různou denní dobu. Můžeme také děti vyzvat, aby se během sezení soustředily na nějaký aspekt fungování přírody.

MIKROTURISTIKA

Nejdůležitějším cílem tohoto cvičení je vyvolat v dětech zájem o svět maličkých tvorů a rostlin, který máme pod nohama a často si vůbec neuvědomujeme, jak bohatý život se v něm odehrává. Připrav předem pro každé dítě maličkou figurku človíčka (mohou to být figurky ze hry Člověče nezlob, panáčkové z lega se nebo jiné hotové figurky, človíčekové vystřižení z tvrdého papíru, namalovaní na oblázcích nebo třeba na dřívkách od zmrzliny). Během vycházky požádej děti, aby vzaly své človíčky na přírodovědnou mikroprocházku po okolí a společně s nimi prozkoumali velmi malý prostor (přibližně 1 m²), vytyčený pomocí provázku.

Ať človíčekové prozkoumají všechno, co tam je – podívají se pod kameny, prohlédnou chodbičku hmyzu, zjistí, co je pod kůrou stromu, vylezou na větší kámen nebo klacek ležící na zemi. Požádej děti, aby se vžily do toho, co tak maličký člověk vidí a jak se cítí. Děti mohou používat lupy. Na závěr si vyprávějte o nejzajímavějších objevech. Později děti mohou popsat vycházku v deníku nebo nakreslit pohlednici.

BINGO V PŘÍRODĚ

K této hře budeme potřebovat hrací karty jako ke hře bingo, ale místo číslic na nich musí být obrázky s přírodními prvky. Zde najdeš karty, připravené k vytištění. Můžeš si je ale připravit i samostatně a přizpůsobit je roční době nebo místu vycházky.

Rozdej karty bingo a tužky všem hráčům a požádej je, aby v nejbližším okolí hledali přírodní prvky, namalované na hrací desce. Když se někomu podaří některý prvek najít, musí ho označit na kartě zaškrtnutím obrázku. Vyhrává ten, komu se jako prvnímu podaří označit všechny obrázky v jedné řadě, sloupci nebo úhlopříčce. Když se to podaří, vítěz zakřičí „bingo!“ Požádej děti, aby přírodniny, které najdou, nesbíraly. Stačí je označit na tabuli.

CO ŘÍKAJÍ AUTORITY – PROČ JE DOBŘE CHODIT S DĚTMI VEN

Než se změní celý vzdělávací systém, uplyne mnoho let. Nic ale nebrání tomu, abychom začali se změnami sami. Už dnes. Malými krůčky, ve své vlastní třídě, můžeme přinášet dětem radost z učení.

Dorota Pačalska, Deník šíleného učitele

Pořádáme ekologické programy, abychom šli s dětmi do lesa a něco je naučili, zatímco dřív se scházely v lese samy, trávily čas lezením po stromech a poznávaly při tom přírodu. To, o co dnes usilujeme, je snaha nějak kompenzovat nedostatek přirozených her dětí, které si dříve samy organizovaly čas ve svém prostředí... Je nutné vykasat si rukávy a zachraňovat, jak jen se dá, ovšem musíme mít přitom na paměti, že to všechno jsou náhražky spontánních a přirozených aktivit, které kdysi byly pro děti každodenní samozřejmostí.

**Ryszard Kulik,
doktor psychologie**

Děti rády běhají na čerstvém vzduchu, dělají ohýnky, hrabou se v blátě, lezou po stromech a čichají ke květinám. Dokonce i když budeme obklopeni milionem médií a jiných faktorů, které odtahují dětskou pozornost, styk s přírodou je jednou z těch věcí, která v dětech vždy bude vzbuzovat nadšení a rozvíjet v nich hluboký vztah se životním prostředím.

Jörn Kaufhold, trenér lesní pedagogiky

Pokud si myslíme, že plnohodnotné ekologické vzdělávání je možné pouze v národním parku, tak toho se ve městě opravdu nikdy nedočkáme. V každém městě je ale spousta menších míst, kde panuje příroda – často to jsou zarostlé kouty s divokou, neuspořádanou zelení, které jsou skvělým místem k provádění výuky. Jsem přesvědčená, že moudrý učitel najde taková cenná, mnohdy nenápadná místa, na nichž je možné provádět fascinující ekologickou výchovu.

Anna Komorowska, krajinářská architektka a pedagog

Je velmi důležité, aby si rodiče uvědomili, že prostor lesa jejich dítě nepřipraví o možnost získání určitých dovedností, schopností a znalostí o světě. Právě naopak, les je natolik bohatým prostředím, že dítě má na každém kroku příležitost ke zkoumání a studování světa. Dokonce ani nejde tolik o samotné organizované zkoumání v rámci vzdělávací činnosti, jako spíš o to pomoci dítěti uvolnit v sobě touhu zkoumat a objevovat, žasnout nad tím, co vidí okolo. To v něm formuje badatelský postoj, který je v období školní docházky tak nesmírně potřebný.

Maciej Mrozowski, předškolní pedagog

2 Lesní školy představují celostní přístup k terénní výuce se silným důrazem na celkový rozvoj dítěte, a nejenom na akademickou výuku. Ve výsledku můžeme učit téměř všechno! Někdy výuku spojujeme s tématy, která probíráme ve škole, například s Římany, třecí silou, prostředím, jak rostou rostliny apod. Od učitelů to vyžaduje určitou představivost, a také spolupráci s dalšími učiteli, kteří ve třídě učí, kvůli spojení obou přístupů (terénního a teoretického).

Richard Irvine, trenér Lesních škol

3 Říká se, že se vzdalujeme přírodě. Vzdalování se a ztráta kontaktu s přírodou jsou ale přece pro člověka stejně jako pro jiné organismy úplně nemožné. Stále žijeme v úplné závislosti na naší planetě – navzdory její degradaci a transformaci, navzdory snahám oddělit se od divočiny betonovými zdmi a elektronickými obrazovkami. Ve skutečnosti neztrácíme kontakt s přírodou, nežijeme v odloučenosti od ní. To, co ztrácíme, je vědomí tohoto kontaktu, unikají nám souvislosti, zavíráme náhle oči před tím, co bylo do určité doby samozřejmé.

**dr Marta Jermaczek-Sitak,
ekoložka, botanička**

DEN PRÁZDNÝCH TŘÍD

17. června 2016

**Den prázdných tříd neznamená připravovat
náročný scénář výuky venku!**

Může to být den plný spontánních aktivit,
radosti z pohybu a pobytu venku,
dobré zábavy při netradiční oslavě letního dne v přírodě.
Kolik učitelů, tolik může být nápadů!
Naslouchejme přirozeným potřebám dětí.

www.denprazdnychtrid.cz

O CENTRU EKOLOGICKÝCH AKTIVIT „ŽRÓDŁA“

Centrum ekologických aktivit „Źródła“ (CEA „Źródła“) je polská nezisková organizace, která se již více než 20 let zabývá všeobecně srozumitelnou ekologickou, přírodovědnou, globální a občanskou výchovou. Naším posláním je prostřednictvím aktivního vzdělávání usilovat o neustálé zvyšování úrovně povědomí společnosti o životním prostředí. Využíváme k tomu především semináře, školení, terénní exkurze a informační projekty.

Naše činnost je soustředěna okolo témat malé ekologie, humánní ochrany zvířat, ekologické výchovy, globálního a etnografického vzdělávání. K práci využíváme autorské programy, které průběžně aktualizujeme a přizpůsobujeme potřebám učitelů a současnému vzdělávacímu systému. Vypracováváme vlastní výukové materiály formou her, zábavných činností a pracovních karet.

Naše nabídka obsahuje více než 60 titulů programů pro děti a mládež, které provádíme jak v našem centru v Lodži (ul. Zielona 27),

tak ve školách (v Lodži, Varšavě, ve Slezsku a v Malopolsku) i v terénu. Pro školy z celého Polska organizujeme také program „Velmi zelené školy“ – jedná se o pětidenní vycházky s intenzivním programem ekologické a přírodovědné výchovy, vedené zkušenými trenéry.

Ročně naši nabídku vzdělávacích programů bezprostředně využívá průměrně okolo 12 000 žáků. Od počátku naší činnosti jsme vypracovali kolem 200 scénářů učebních plánů pro vlastní potřeby a potřeby jiných organizací, vydali jsme více než 30 publikací z oblasti ekologické a globální výchovy. Kromě stálé vzdělávací činnosti CEA „Źródła“ provádí řadu regionálních a celopolských vzdělávacích projektů, zaměřených na školy a širokou skupinu příjemců.

CEA „Źródła“ spolupracuje s mnoha nevládními organizacemi, institucemi, centry na školení učitelů, centry ekologické výchovy a samosprávami.

Více informací naleznete na našich stránkách www.zrodla.org

O CENTRU EKOLOGICKÝCH AKTIVIT MĚSTA OLOMOUCE...

Sluňákov je obecně prospěšná společnost nabízející prožitky a poznání, které rozvíjejí uctivý vztah člověka k přírodě i k sobě samému. Sluňákov vznikl a rozvíjel se díky podpoře Statutárního města Olomouce od roku 1992. Dnes nabízí své aktivity v moderním nízkoenergetickém domě na okraji chráněné krajinné oblasti Litovelské Pomoraví. V okolí domu se nachází unikátní přírodní galerie s názvem Dům přírody Litovelského Pomoraví, kde mohou návštěvníci i účastníci programů prožívat nevšední zážitky setkání s přírodou.

Naší hlavní činností je realizace denních a i pobytových programů ekologické výchovy pro všechny typy škol. Dále pořádáme semináře a akce pro veřejnost s tematikou životního prostředí a ekologické výchovy. Nabízíme také ekologické poradenství, prodej a půjčování publikací a výukových materiálů.

Sluňákov je členem Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina a spolupracuje s celou řadou různých neziskových organizací.

Více informací naleznete na našich stránkách www.slunakov.cz